

Черновський Олексій Костянтинівич –
голова апеляційного суду Чернівецької
області

Психологічна особливість суддівської діяльності

У статті розглядаються окремі закономірності суддівської діяльності у психологічному аспекті та проблеми підвищення ефективності діяльності суддів.

Ключові слова: психологія, судочинство, професійний відбір, закон, здійснення правосуддя, кримінальна справа.

Вивчення та розвиток психології суддівської діяльності є важливим складником реалізації судової реформи в Україні, оскільки вона досліджує психологічні закономірності правозастосовчої діяльності та вивчає психологічні основи професіограми судді, індивідуального стилю та майстерності, виховання професійних навиків та умінь, підбору та розстановки кадрів, професійної орієнтації, професійного відбору, професійного виховання та формування особистості суддів, професійної деформації та її попередження, організації робочого місця та робочого часу.

Дослідження даної теми торкалися у своїх творах багато відомих вчених, зокрема: В. Бедь, П. Біленчук, В. Васильєв, В. Гончаренко, Л. Казміренко, О. Клевцова, Н. Клименко, В. Коновалова, М. Костицький, М. Коченов, Й. Кудрявцев, І. Мостова, В. Нагаєв, В. Нор, Б. Романюк, Т. Сахнова, О. Сітковська, З. Смітійенко, М. Строгович, М. Цимбал, В. Циркаль, В. Шепітько, В. Шибіко та ін. Разом з тим, складна інтелектуальна трудова діяльність, що відрізняється цілим рядом специфічних особливостей і вимагає від судді комплексу різноманітних вимог, сьогодні досліджена недостатньо і це відображається на вирішенні практичних питань у галузі підвищення ефективності та якості праці в судочинстві. Дуже актуальною, зокрема, є розробка психологічних проблем підвищення ефективності діяльності суддів.

Центральне місце в психології суддівської діяльності вчені відводять особистості судді. Якби не були хороші правила діяльності, вони можуть втратити свою силу і значення у недосвідчених, грубих, недобросовісних руках, а найпродуманіший та найсправедливіший кримінальний закон перетворюється у ніщо при неправильному здійсненні правосуддя. З цього випливає, що предметом вивчення правосуддя в тій його частині, яка стосується судової діяльності, можуть бути не тільки властивості та умови цієї діяльності, але й поведінка судді по відношенню до осіб, з якими він спілкується у процесі професійної діяльності.

Професія судді є однією з найбільш складних юридичних професій. У його діяльності реалізується значна кількість спеціальних якостей і навиків особи, які будучи приведеними в систему, органічно входять в структуру особи судді та визначають його творчий потенціал та індивідуальний стиль діяльності. Вона вимагає не тільки задатків, освіти, але і великого життєвого досвіду, цілого ряду професійних навиків та умінь. Складна праця вимагає від судді підвищені вимоги. Крім того, юридична діяльність судді при всій її складності та різноманітності регулюється правом і це накладає відбиток на особу кожного юриста. Уже при

плануванні своєї діяльності будь-який суддя в думках співставляє свої дії з нормами законодавства, які їх регламентують.

Однією із головних сторін діяльності судді є комунікативна діяльність, що полягає у спілкуванні в умовах правового регулювання. Це правове регулювання накладає відбиток на суддю, наділяючи його особливими правами та обов'язками, надаючи спілкуванню специфічного відтінку та виділяючи суддів в окрему групу. Для цієї професії характерна висока емоційна напруга, частіше пов'язана з негативними емоціями, з необхідністю їх стримувати, а емоційну розрядку відкладати на порівняно великий термін часу. Праця судді пов'язана із виконанням особливих владних повноважень та правом і обов'язком застосовувати владу іменем закону. Тому у більшості суддів розвивається професійне почуття підвищеної відповідальності за наслідки своїх дій. Часто в пошуках істини доводиться долати активний чи пасивний супротив багатьох зацікавлених осіб, а в деяких випадках – мікрогруп. Для судді характерний творчий аспект праці.

Професійні судді, які по роду занять мають справу з людьми, сприймаються учасниками процесу не тільки, як виконавці певних ролей, але і з точки зору їх сприйняття, позитивних чи негативних людських якостей. Тобто, кожен, хто в силу обставин, втягується в рольове спілкування з суддею, чекає від нього не тільки кваліфікованого виконання обов'язків, але і поважного та професійного ставлення по відношенню до себе, що покладає на суддів особливу моральну відповідальність, вимагає від них високих особистих якостей. Це є основою для виникнення специфічних норм поведінки, регулюючих виконання суддями професійних обов'язків та стимулюючих їхню увагу до самовдосконалення [1, с. 128].

Підвищена моральна відповідальність, загострене відчуття обов'язку, дотримання деяких додаткових норм поведінки необхідні судді для здійснення правосуддя, тобто в тій сфері, де його праця не вкладається в суворі формальні схеми і де від якості та ефективності цієї праці залежать стан здоров'я, духовний світ та положення людини в суспільстві. Успішне виконання професійних обов'язків у цих сферах вимагає поєднання високої кваліфікації спеціаліста з глибоким усвідомленням відповідальності, готовністю безперечного виконання свого професійного обов'язку. Судді найбільш гостро відчувають проблеми моральності своєї професії, оскільки частіше, ніж інші, стикаються з нестандартними ситуаціями, а також несуть відповідальність за прийняті рішення. Тому культура і етика суддів повинні бути достатньо високими [2, с. 129].

Корінним принципом професійної моралі суддів є справедливість. Без цієї моральної якості діяльність по здійсненню правосуддя втрачає свій зміст. Крім цього, поряд із справедливістю, від особи – професійного судді вимагається бути об'єктивним, безпристрасним, незалежним, чесним, безкорисним, уважним, дотримуватись прав людини та презумпції невинності. Ці якості є принципами юридичної етики та в своїй сукупності утворюють стратегію поведінки судді. На жаль, ще інколи спостерігається порушення моральних норм, що потребує посилення соціального контролю, застосування більш жорстких зовнішніх санкцій. Однак, яким би жорстким не був соціальний контроль, формування вказаних моральних якостей залежить від самої людини, від її розуміння високої відповідальності, яка походить від наданої громадянами і державою довіри суддям.

Найбільшу увагу при здійсненні правосуддя слід приділити такому психологічному складнику, як проблема внутрішнього переконання судді. В основі судового рішення повинна знаходитись не тільки логічна неминучість, але й моральна обов'язковість. Процес формування внутрішнього переконання судді пов'язаний з безперервними вирішенням сумнівів, які виникають при розгляді справи. Конституція України приписує всілякий сумнів тлумачити на користь підсудного. При здійсненні правосуддя часто присутній такий психологічний чинник, як сторонній тиск на суддю.

Разом з тим, здійснення суддівських обов'язків – один із найскладніших видів людської діяльності, що потребує напруження всіх духовних і фізичних сил, уміння аналізувати та зважувати. Тому ні один суддя, навіть, який має належну професійну підготовку та великий досвід практичної роботи, не застрахований від вчинення помилок. Розглядаючи справу, суд не зможе встановити абсолютну істину. Вона завжди неповна, часткова та відносна. Головне – відшукати істину об'єктивну, правильно відобразити в своїх висновках суттєві для справи факти, але не допускати автоматичного застосування закону [3, с. 229].

Необхідно відзначити, що закон визначає тільки службові обов'язки судді. Але, поряд із службовим існує і обов'язок моральний. Моральний обов'язок судді, насамперед, полягає в тому, що під час здійснення судочинства у межах та порядку, визначених процесуальним законом, він повинен виявляти тактовність, ввічливість, витримку й повагу до людської гідності та справедливе відношення до людини. Суддя всіма своїми діями зобов'язаний підвищувати авторитет судової влади, зміцнювати віру громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду.

Судовий процес має також превентивний характер, тому, що він діє з виховного боку на всіх, хто присутній в залі судового засідання, а також на групи населення, які знаходяться за межами суду. Висока якість розгляду кримінальних справ безпосередньо пов'язана з культурою ведення судового процесу. Суд – єдиний державний орган, який застосовує закон в умовах гласності та наочності для населення. Ця обставина покладає на суддю особливе завдання – забезпечення максимальних умов для підвищення рівня правосвідомості громадян для виховання в душі законослухняної поведінки не тільки тієї людини, яка піддана суду, але і всіх громадян, які опинилися в орбіті діяльності суду чи інформовані про цю діяльність. Суди формують у громадян правосвідомість, соціально-психологічну атмосферу невідворотності покарання, створюють навколо злочинця та його пособників атмосферу морального осуду, стимулюють намагання суспільства виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню злочинів.

Під час розгляду кримінальної справи суддя заклопотаний не тільки тим, щоб правильно, відповідно до закону, розглянути та вирішити її, але і тим, щоб максимально використати судові процеси, судову практику і матеріали для попередження злочинних чи інших проявів порушення законності. З цією метою він проводить публічні процеси, виїзні засідання за місцем роботи чи проживання тих, хто сприяв правопорушенням чи злочинам, активно бере участь у пропаганді законів серед населення, проводить іншу профілактичну роботу. Кожний суддя проводить в життя ідеї, закладені у законодавстві. Одночасно він виховує значну кількість людей. Досвідченого суддю відрізняє висока відповідальність за свою діяльність і за прийняті рішення, принциповість, витримка та безпристрасність. Він має постійно підвищувати рівень своїх знань та вдосконалювати свою майстерність.

Розглядаючи кримінальну справу суддя проводить поточний та остаточний аналіз усієї зібраної по справі інформації, кінцевим результатом якого є винесення справедливого відповідно до чинного законодавства вироку чи рішення. Тут реалізуються загальний і спеціальний інтелект, пам'ять, уява, аналітичне та синтетичне мислення, інтуїція судді. Інтуїція та мислення беруть участь тільки в оцінці інформації при дослідженні доказів.

Суддя спілкується з учасниками судового засідання в межах процесуального регулювання, та він є головним організатором цього спілкування. При цьому реалізуються такі особистісні якості судді, як чуттєвість, емоційна стійкість, уміння слухати та розмовляти. Для того, щоб у залі судового засідання викликати людину на відвертість, зняти розгубленість, незручність, роздратованість, необхідні великий такт, культура і глибокі знання психології особистості. Невміння деяких суддів

знімати нервову напругу в залі судового засідання знижує якість судового процесу та може призвести до серйозних помилок.

Керування ходом судового розгляду в межах процесуального закону вимагає високої організованості судді та вміння керувати всіма особами, які знаходяться в залі судового засідання. Але керівництво судді має публічний характер та обмежене процесуальними вимогами, оскільки учасники процесу не є його підлеглими в прямому розумінні цього. Головуючий намагається встановити психологічну сумісність учасників процесу, що має велике значення для якісного здійснення правосуддя [4, с. 78–81].

Список використаних джерел

1. *Марчак В.Я.* Психологічні та етичні засади здійснення правосуддя // Судово-правова реформа в Україні: проблеми та перспективи: матеріали міжнар. наук. – практ. конф., присвяченої 200-річчю Крайового суду Буковини, (Чернівці, 26–28 трав. 2004 р.). – Чернівці: Рута, 2004. – С. 128–133.

2. *Костицький М.В.* Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: Вибрані наукові праці / Костицький М.В. – Чернівці: Рута, 2008. – 560 с.

3. *Васильєв В.Л.* Юридическая психология / Васильев В.Л. – СПб.: Питер, 2001. – 640 с.

4. *Кошинець В.В.* Спеціальні психологічні знання в кримінальному процесі: теоретичні засади та практичні проблеми: навчальний посібник / В.В. Кошинець, В.Я. Марчак. – Чернівці: Рута, 2007. – 215 с.

В статье рассматриваются некоторые закономерности деятельности судей в психологическом аспекте и проблемы повышения эффективности их деятельности.

The article is dedicated to the examination of some regularity of judges' works in a psychological aspect and the problems of effectiveness increase of their activity.

Стаття надійшла до редакції журналу 12 травня 2009 року.

© О.К. Черновський, 2009